

ویژگی‌های شخصیتی (روان آزرده‌گرایی، پرخاشگری و برون‌گرایی) پیش‌بینی‌کننده تصویر خدا*

مریم چترائی

دانشجوی کارشناسی ارشد روان‌شناسی، دانشگاه پیام نور اصفهان، واحد نجف آباد. ایران.

chatraei.babaei1393@gmail.com

نگار کریمیان

دکترای روانشناسی، دانشگاه اصفهان، مدرس دانشگاه پیام نور، واحد دولت آباد. ایران.

neg_karimian@yahoo.com

چکیده

با توجه به اینکه ویژگی‌های شخصیتی می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای بر دیدگاه فرد به خداوند و زندگی او داشته باشد، پژوهش حاضر قصد دارد سهم روان آزرده‌گرایی، پرخاشگری و برون‌گرایی در تصویر خدا را مشخص کند.

جامعه آماری این پژوهش شامل تمامی دانش‌آموزان دختر مقطع ابتدایی دوره دوم در استان اصفهان بود. ۱۰۰ نفر دانش‌آموز دختر (در گروه سنی ۱۲ سال)، به‌عنوان نمونه به روش تصادفی خوشه‌ای انتخاب شدند که پرسش‌نامه تصویر خدا و پرسش‌نامه شخصیتی آیسنک را تکمیل کردند.

تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیق حاضر با استفاده از آزمون هم‌بستگی پیرسون، معناداری بین متغیرها را نشان داد؛ به‌این ترتیب، که از میان ویژگی‌های شخصیتی، بین روان آزرده‌گرایی و تصور مثبت از خدا رابطه منفی ($r = -0/526, p = 0/000$)، بین برون‌گرایی و تصور مثبت از خدا رابطه مثبت ($r = 0/350, p = 0/000$)، بین روان آزرده‌گرایی با تصور منفی رابطه مثبت ($r = 0/596, p = 0/000$)، بین پرخاشگری با تصور منفی رابطه مثبت ($r = 0/379, p = 0/000$)، بین روان آزرده‌گرایی با حضور

* این مقاله با هماهنگی دبیرخانه دائمی کنگره بین‌المللی علوم انسانی اسلامی در فصلنامه شماره دوم تحقیقات کاربردی علوم انسانی منتشر شده است.

خدا رابطه منفی ($r = -0/544, p = 0/000$)، بین برون‌گرایی و حضور خدا رابطه مثبت ($r = 0/427, p = 0/000$)، بین روان‌آزرده‌گرایی با مراقبت خدا رابطه منفی ($r = -0/338, p = 0/000$) وجود دارد. با استفاده از تحلیل رگرسیون گام‌به‌گام نشان داده شد که روان‌آزرده‌گرایی و پرخاشگری، پیش‌بینی‌کننده‌های معتبری برای تصور منفی از خدا و روان‌آزرده‌گرایی و برون‌گرایی، پیش‌بینی‌کننده تصور مثبت از خدا است. شکل‌گیری تصور از خدا، پیامدی از ویژگی‌های شخصیتی است.

کلیدواژه‌ها: تصویر خدا،^۱ ویژگی‌های شخصیتی، روان‌آزرده‌گرایی،^۲ پرخاشگری^۳، برون‌گرایی^۴.

مقدمه

خداوند سرچشمه هستی و تفکربرانگیزترین موضوع ذهن بشر بوده است و طی سالیان دراز موضوع بحث در حوزه‌های مختلف فلسفی، علمی و روان‌شناختی بوده است. «اصطلاح تصور از خدا» می‌تواند به‌عنوان شناخت هیجانی افراد از خدا، تعریف شود و بیشتر بر پایه تجارب هیجانی و عاطفی فرد مبتنی است (خاکساری و خسروی، ۱۳۹۱: ص ۸۵). درک از خدا ناشی از تجربه ارتباط شخص با دیگران است که در حافظه، براساس عنوان‌هایی چون مادر، پدر یا خدا نشانه‌گذاری می‌شود (لورنس،^۴ ۱۹۹۷: ص ۲۱۵).

اسپرو^۵ (۱۹۹۲) معتقد است که موهبتی ذاتی و ناهشیار وجود دارد که انسان را به سوی خدا هدایت می‌کند و سائق ذاتی برای شکل‌دهی این مفهوم وجود دارد (حسین ثابت^۶، ۲۰۱۵: ص ۲۱). صفت‌ها و ویژگی‌های خدا در متون اسلامی، از جمله قرآن و ادعیه اشاره شده است، به طوری که در دعای جوشن کبیر، هزارصفت خداوند آمده است، از جمله یگانگی، بخشندگی، مهربانی، روزی‌دهندگی و فریادرسی. خداوند در قرآن دو سیمای متفاوت از خود نشان می‌دهد که به صورت اساسی مقابل یکدیگر قرار گرفته‌اند. در تصور مثبت، خدا به صورت مهربان، حمایتگر

1. Image of God
2. Neurotic
3. Aggrissive
4. Lawrence
5. Spero
6. Hossein Sabet

و راهنما تصور می‌شود که می‌تواند نقش آرامش‌بخش داشته باشد. در تصور منفی، خدا با اصطلاحات منفی، همچون طردکننده، نامهربان، سخت‌گیر و مانند آن تصور می‌شود که موجب نومیدی، تنفر و خلق منفی در افراد می‌شود (خاکساری و خسروی، ۱۳۹۱: ص ۸۵). درک از خدا موجب می‌شود که خصوصیت‌های معینی را نشان دهیم. این رابطه می‌تواند احساس اطمینان بنیادی را به فرد بدهد، اما می‌تواند منبع انگیزنده و وحشت، اضطراب، ناخرسندی یا عصبانیت نیز باشد (برام^۱ و همکاران، ۲۰۰۸: ص ۲۲۱).

جست‌وجوی خداوند از زمان کودکی آغاز می‌شود. کولز^۲ (۱۹۹۰) از مطالعه درباره زندگی کودکان، این‌گونه نتیجه می‌گیرد، چه‌قدر کم‌سن هستیم، هنگامی که شروع می‌کنیم درباره او فکرکردن. هارت (۲۰۰۰) با بررسی پژوهش‌های بسیار، دریافت که کودکان معنویت خود را از راه‌های بسیار شخصی نشان می‌دهند، با نوعی «نشانه» که مرتبط با شخصیت فرد است. جانسون^۳ (۱۹۵۹) بیان کرده است که معنویت ریشه در رویدادهای مهم زندگی و چالش‌هایی دارد که محدودیت انسان را آشکار می‌کند. با توجه به مطالب ذکرشده، به نظر می‌رسد که کمک‌کننده بودن یا زیان‌بخش بودن جست‌وجوی خداوند توسط یک فرد، به نوع خدایی که کشف کرده و نوع رابطه‌ای که با آن خدا دارد وابسته است (شریفی و مؤلفان، ۱۳۸۹: ص ۲۸ و ۸۶).

شخصیت را می‌توان الگوهای اختصاصی و متمایز تفکر و هیجان و رفتار دانست که اسلوب شخصی تعامل با محیط فیزیکی و اجتماعی هر شخص را رقم می‌زنند. برای توصیف شخصیت هرکسی، معمولاً به ویژگی‌های شخصیتی او اشاره می‌کنیم (اتکینسون و همکاران، ۲۰۰۰: ص ۴۴۱). صفات شخصی و ویژگی‌های اصلی ما مشخص می‌کنند ما که هستیم و اطلاعات خود را چگونه به دست می‌آوریم و تصمیم می‌گیریم (ریتبرگر، ۲۰۰۰: ص ۵۱). ویژگی‌های فردی است که الگوهای رفتاری را نشان می‌دهد و بیشتر به روابط پیچیده میان فرایندهای شناختی، عواطف و رفتارهای فرد اهمیت می‌دهد (دقیقیان، ۱۳۹۰: ص ۲۱).

روان‌شناسانی که درباره شخصیت انسان مطالعه کرده‌اند، به این نتیجه رسیدند که شخصیت بر سلامت ذهن و جسم تأثیرگذار است. ارتباط بین مذهب و سلامت روانی مسئله‌ای مهم است

1. Braam
2. Coles
3. Johnson

و مطالعات بسیاری ارتباط بین این دو را به اثبات رسانده است. شاپ جانکر^۱ و همکاران (۲۰۰۸) نشان داده‌اند که تصور از خدا می‌تواند تحت تأثیر ویژگی‌های شخصیتی افراد قرار گیرد. تصور از خدا در افراد با نشانگان رفتاری، شکایت جسمانی، وسواس - بی‌اختیاری، حساسیت بین فردی، افسردگی، خصومت، فوبیا، افکار پارانوئیدی و روان‌پریشی، در مقایسه با تصور افراد عادی منفی‌تر بوده است، بدین معنی که تصور مثبت از خدا، با نشانگان رفتاری رابطه منفی داشته است (غباری بناب، ۱۳۹۱: ص ۷).

گزارش شده، دانشجویانی که تصورپذیرنده از خدا داشتند، وسواس کمتری داشتند (کوهسار و بناب، ۱۳۹۱: ص ۱۱). در پژوهشی، هم‌بستگی بین ادراک منفی از خدا با افکار پارانوئید دانشجویان (مرد وزن) نشان داده شد، دانشجویان با درک مثبت از خدا، افکار پارانوئید کمتری نسبت به دانشجویانی که درک منفی از خدا دارند، تجربه می‌کنند (فصاحتی، ۲۰۱۴: ص ۹۸۶). هم‌بستگی مثبت بین رضایت از زندگی و درک از خدا در دانشجویان، نشان داده شد، به این ترتیب که مؤلفه‌های تأثیرگذاری، مشیت الهی، حضور و چالش، رابطه معناداری با رضایت از زندگی داشته است (حسین ثابت، ۲۰۱۵: ص ۱۹). در بیماران سرطانی نیز رابطه معناداری بین افسردگی با آسیب‌شناسی جرم و بین تصویر خدا با افسردگی یافت شد و نقش مهم آسیب‌شناسی جرم در پیش‌بینی افسردگی به دست آمد (علوی، ۲۰۱۳: ص ۹۱۹). در پژوهشی دیگر، تصور پذیرندگی از خدا به‌طور معناداری با تداوم اختلال و تصور حضور خدا، با کاهش شدت اختلال در ارتباط بوده است (شاملی و همکاران، ۱۳۹۰: ص ۲۳۰۷). نتیجه دیگر پژوهش‌ها نشان داد که هر اندازه بیماری افراد شدیدتر باشد به همان اندازه تصور آنان از خدا منفی‌تر می‌شود. اختلالات روانی از جمله وسواس، ارتباط تنگاتنگی با نحوه برداشت افراد از ویژگی‌های خدا و تصور از او دارد و نوع تصور فرد از خدا در سلامت روانی، می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای داشته باشد (حدادی کوهسار و بناب، ۱۳۹۰: ص ۱۵).

در تحقیقی که هانیچ^۴ (۲۰۰۲) در آن تصور از خدا را در خانواده‌های مذهبی و غیرمذهبی مقایسه کرده بود به این نتیجه رسید که تا سن نه‌سالگی والدین و تخیل کودک تصور از خدا را در

1. Schaap – Jonker
2. Fasahati
3. Alavi
4. Hanic

کودکان رشد می‌دهند؛ بنابراین، خدای کودکان تا این سن خیلی شخصی و خصوصی است. با شروع سن ده‌سالگی تصور از خدا به‌طور برجسته‌ای تحت تأثیر محیطی (مذهبی یا غیرمذهبی) که افراد در آن رشد کرده‌اند، قرار می‌گیرد. بدان معنا که فرد جوانی که در یک بافت اجتماعی مذهبی زندگی می‌کند تحت تأثیر اطلاعاتی که توسط خانواده، اماکن مذهبی و کلاس‌های آموزش دینی در مدارس ارائه می‌شود، قرار می‌گیرد؛ در حالی که در محیط غیرمذهبی، افراد جوان به همان تصور کودکان خود از خدا که در اوایل کودکی به‌وجود آورده‌اند، بسنده می‌کنند. محیط خانوادگی و اجتماعی که کودکان و نوجوانان در آن رشد می‌کنند، تأثیر بسزایی در تصور آنان از خدا دارد؛ بنابراین، باید ارتباط نزدیکی بین تربیت ثابت دینی افراد و آنچه در کودکی و نوجوانی دریافت کرده و می‌کنند، باشد (صادقی و همکاران، ۱۳۸۵: ص ۱۷۸).

پیئرس و آگزین (۱۹۹۸ به نقل از اسپیلکا و همکاران، ۲۰۰۳) در پژوهشی نشان دادند که والدین بر دین و تصور فرزندانشان از خدا تأثیرگذارند؛ در واقع، والدین هم به‌طور مستقیم و هم غیرمستقیم در جامعه‌پذیری (اجتماعی کردن) دینی فرزندان خود تأثیر دارند، پس نقش والدین در این حیطه از بقیه موارد مهم‌تر است (اسپیلکا و همکاران، ۲۰۰۳: ص ۱۵۴).

کاباریک^۲ (۱۹۹۸) در بررسی تصور افراد از خدا، تأکید بر خانواده را خیلی مهم دانست. جو خانوادگی و آموزش‌های دینی از طرف خانواده می‌تواند سهم مهمی در تفاوت‌های دینی و در نهایت، تصور متفاوتی از خدا داشته باشد (به نقل از صادقی و همکاران، ۱۳۸۵، ص ۱۷۹).

از دیدگاه اسلام، بیماری‌های روحی و پریشانی بشر، معلول بی‌ایمانی او است و ایمان، یگانه درمان دردهای روحی بشر و پریشانی‌های او است (زارعی، ۱۳۸۹: ص ۱).

با توجه به اهمیت موضوع، پژوهش حاضر در پی مشخص کردن سهم ویژگی‌های شخصیتی در پیش‌بینی تصور از خدا در شرکت‌کنندگان را دارد.

1. Spilka
2. Kabarik

روش

شرکت‌کنندگان و طرح پژوهش

طرح پژوهشی توصیفی و از نوع هم‌بستگی است. جامعه آماری این پژوهش، تمامی دانش‌آموزان مقطع ابتدایی دوره دوم استان اصفهان هستند که در سه پایه تحصیلی چهارم، پنجم و ششم در سال تحصیلی ۹۳-۱۳۹۲ مشغول به تحصیل بودند. نمونه بررسی شده ۱۰۰ نفر از دانش‌آموزان دختر پایه ششم بود که به صورت تصادفی خوشه‌ای گزینش شدند.

ابزار

پرسش‌نامه تصور از خدا، از پرسش‌نامه «وضعیت مذهبی» انتخاب و به‌کار گرفته شده است. این پرسش‌نامه شامل ۲۷ سؤال و سه خرده‌مقیاس «حضور خدا در زندگی»، «مراقبت خداوند» و «تصور منفی از خدا» است که در نهایت، خرده‌مقیاس‌های «حضور خدا در زندگی و مراقبت خداوند» با هم ترکیب شده و مقیاس «تصور مثبت از خدا» را تشکیل می‌دهند. در این پژوهش، از ترجمه فارسی این پرسش‌نامه، که توسط خسروی در سال ۱۳۸۴ انجام شده، استفاده شده است. نمره‌گذاری این پرسش‌نامه به‌شیوه «لیکرت» است، به این صورت که سؤالات ۱۱ و ۹ و ۸ و ۶ و ۴ از سمت راست از ۱ تا ۵ و بقیه سؤالات به صورت معکوس نمره‌گذاری می‌شوند. کلاین (۱۹۹۴) پایایی درونی سه خرده‌مقیاس «حضور خدا در زندگی، مراقبت خداوند و تصور منفی از خدا» را به ترتیب، ۰/۸۶، ۰/۸۲ و ۰/۶۹ به دست آورده است و آن را نشانه پایایی درونی خوب این پرسش‌نامه می‌داند (خاکساری و خسروی، ۱۳۹۱: ص ۸۹). پایایی این پرسش‌نامه را با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ در خصوص عامل حضور خدا در زندگی ۰/۶۰ و مراقبت خداوند ۰/۶۴ و تصور مثبت از خدا ۰/۶۱ و تصور منفی از خدا ۰/۵۸ به دست آورد (فیض آبادی، ۱۳۸۸: ص ۵). پایایی پرسش‌نامه را با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ برای زیرمجموعه‌های تصور منفی از خدا ۰/۵۵، تصور مثبت از خدا ۰/۷۴ و حضور خدا در زندگی ۰/۶۵ و برای مراقبت خدا ۰/۶۸ گزارش کرده است. پرسش‌نامه شخصیتی آیسنک در سال ۱۹۶۳ جهت سنجش برخی جنبه‌های شخصیت از جمله درون‌گرایی و برون‌گرایی و همچنین، تشخیص برخی اختلالات شخصیتی مانند روان‌گسستگی، جامعه‌ستیزی، روان‌آزدگی و مقبولیت اجتماعی برای گروه‌های سنی متفاوت اعم از خردسالان، نوجوانان و بزرگسالان که دربرگیرنده ۴۸ موضوع بود، ساخته شد. بعدها تغییر پیدا کرده به مرور زمان به شکل امروزی درآمد. دو نوع آزمون آیسنک، یکی

مخصوص کودکان از ۷ تا ۱۵ سال است و دیگری برای سنین ۱۶ سال به بالا تنظیم شده است. فرم مخصوص کودکان به جای عامل روان گسسته‌گرایی، پرخاشگری را می‌سنجد و شامل ۸۱ ماده است که به صورت بله و خیر پاسخ داده می‌شود. به منظور تعیین اعتبار و روایی این پرسش‌نامه، آیسنک آن را بر روی گروه واحد در دو زمان مختلف اجرا کرد و روایی و اعتبار آن را به دست آورد. ضریب اعتبار درونی (آلفای کرونباخ) برای مردان $N=0/78$ ، $E=0/90$ ، $P=0/78$ ، و برای زنان $N=0/88$ ، $E=0/90$ ، $P=0/78$ ، به دست آمده است. همچنین، با روش آزمون-بازآزمون، طی دو بار اجرای EPQ به فاصله یک ماه بر روی یک نمونه ۲۳۰ نفری، ضرایب همبستگی به شرح زیر گزارش شده است:

برای مردان $N=0/77$ ، $E=0/83$ ، $P=0/77$ ، و برای زنان $N=0/81$ ، $E=0/89$ ، $P=0/81$ (آیسنک، ۱۹۷۵). در نمونه ایرانی روش بازآزمایی به فاصله دو ماه به این شرح گزارش شده است: $P=0/72$ ، $N=0/88$ ، $E=0/89$ ، که نشان‌دهنده اعتبار بالا و قابل قبول است (کاویانی، ۱۳۸۲)؛ همچنین، پایایی آزمون به روش آلفای کرونباخ در گروه پسران از ۰/۷۳ تا ۰/۸۱ و در گروه دختران از ۰/۶۳ تا ۰/۸۴ گزارش شد (آیزنک، مکارمی و بارت ۱۹۹۴ به نقل از رحیمی نژاد: ۱۳۸۲). برای هر یک از مواد پرسش‌نامه دو گزینه «بلی» و «خیر» وجود دارد که در برخی از مواد گزینه «بلی» یک نمره و «خیر» صفر می‌گیرد و در برخی دیگر گزینه «بلی» صفر و «خیر» یک نمره می‌گیرد. تفسیر نمرات طبق جدول میانگین و انحراف معیار عامل‌ها انجام می‌شود (آشتیانی و داستانی، ۱۳۹۰: ص ۱۲۳ و ۱۲۴).

شیوه اجرا

برای جمع‌آوری داده‌ها پس از آماده‌سازی پرسش‌نامه‌ها و آموزش دستیاران پژوهشی، با قرار قبلی و هماهنگی با مدیریت آموزشگاه عدل در سال تحصیلی ۹۳-۹۲، پرسش‌نامه‌ها در بین دانش‌آموزان توزیع شد و شرکت‌کنندگان در حدود ۳۰ دقیقه پرسش‌نامه‌ها را پاسخ دادند. سپس داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS تجزیه و تحلیل شدند.

یافته‌ها

در ادامه، داده‌های پژوهش بررسی می‌شود. داده‌های جمعیت‌شناختی این پژوهش نشان می‌دهد که تحصیلات والدین و وضعیت اقتصادی دانش‌آموزان، هر دو در سطح متوسط قرار دارد.

جدول ۱ میانگین، انحراف استاندارد و ماتریس هم‌بستگی تصور مثبت و منفی از خدا و زیرمقیاس‌های آن با روان‌آزرده‌گرایی، برون‌گرایی و پرخاشگری را در شرکت‌کنندگان نشان می‌دهد.

جدول ۱. میانگین و انحراف استاندارد و ماتریس هم‌بستگی متغیرها در گروه نمونه

متغیرها	میانگین	انحراف استاندارد	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷
۱. تصور از خدا	۹۹/۰۲۰۰	۱۳/۷۸۶۲۳							
۲. تصور مثبت	۸۱/۱۶۰۰	۱۱/۷۱۲۶۵	۰/۸۱۸						
۳	۱۸/۲۷۰۰	۴/۵۱۲۲۸	-۰/۴۱۰	-۰/۴۶۴					
۴	۴۳/۰۷۰۰	۷/۶۹۱۳۴	۰/۶۹۸	۰/۸۸۹	-۰/۵۳۹				
۵. مراقبت خدا	۳۸/۲۳۰۰	۶/۰۸۳۳۵	۰/۶۷۰	۰/۸۰۲	-۰/۲۱۷	۰/۴۵۰			
۶	۱۲/۴۰۰۰	۴/۸۲۲۰۹	-۰/۳۳۱	-۰/۵۲۶	۰/۵۹۶	-۰/۵۴۴	-۰/۳۳۸		
۷. برون‌گرایی	۱۵/۸۷۰۰	۴/۲۲۷۵۱	۰/۲۵۵	۰/۳۵۰	-۰/۱۹۷	۰/۴۲۷	۰/۱۱۲	۰/۲۸۵	
۸	۷/۵۳۰۰	۳/۰۳۶۶۶	۰/۲۳۴	۰/۰۷۶	۰/۳۷۹	-۰/۰۰۳	۰/۱۱۹	۰/۱۲۲	-۰/۰۲۰

همان‌طور که در جدول ۱ مشاهده می‌شود، میانگین و انحراف استاندارد نمرات تصور از خدا و زیرمقیاس‌های تصور مثبت، تصور منفی، حضور و مراقبت خدا، به ترتیب ۹۹/۰۲۰۰، ۸۱/۱۶۰۰ و ۱۳/۷۸۶۲۳، ۱۱/۷۱۲۶۵ و ۴/۵۱۲۲۸، ۱۸/۲۷۰۰ و ۷/۶۹۱۳۴، ۴۳/۰۷۰۰ و ۶/۰۸۳۳۵، ۳۸/۲۳۰۰ است. میانگین و انحراف استاندارد روان‌آزرده‌گرایی، برون‌گرایی و پرخاشگری به ترتیب، ۱۲/۴۰۰۰، ۴/۸۲۲۰۹ و ۱۵/۸۷۰۰، ۴/۲۲۷۵۱ و ۳/۰۳۶۶۶، ۷/۵۳۰۰ و ۰/۵۰۰۳۱، ۱/۶۰۴۹ و ۰/۶۴۵۷۴ است. اطلاعات این ماتریس نشان داد نمرات تصور از خدا با روان‌آزرده‌گرایی ($p=۰/۰۰۰$) و برون‌گرایی ($p=۰/۰۰۵$) رابطه معناداری دارد. نمرات تصور مثبت از خدا با روان‌آزرده‌گرایی و برون‌گرایی رابطه معناداری دارد ($p=۰/۰۰۰$). نمرات تصور منفی از خدا با روان‌آزرده‌گرایی و پرخاشگری رابطه معناداری دارد ($p=۰/۰۰۰$). نمرات حضور خدا با روان‌آزرده‌گرایی و برون‌گرایی، رابطه معناداری دارد ($p=۰/۰۰۰$) و نمرات مراقبت خدا با روان‌آزرده‌گرایی ($p=۰/۰۰۰$) رابطه معناداری دارد. تحصیلات والدین و وضعیت اقتصادی نیز، هر دو در سطح متوسط بود.

جدول ۲. ضریب تعیین و خطای استاندارد برآورد تحلیل رگرسیون تصور از خدا و روان‌آزرده‌گرایی و پرخاشگری در گروه نمونه

متغیرها	R ²	R	خطای استاندارد برآورد	تغییرات مجذورات	R تنظیم شده	Sig
روان‌آزرده	۰/۳۳۱	۰/۱۰۹	۱۳/۰۷۶۵۲	۰/۱۰۹	۰/۱۰۰	۰/۰۰۱
پرخاشگر	۰/۴۳۱	۰/۱۸۶	۱۲/۰۵۶۸۲۸	۰/۰۷۶	۰/۱۶۹	۰/۰۰۳

جدول ۳. ضریب تعیین و خطای استاندارد برآورد تحلیل رگرسیون تصور از خدا و روان‌آزرده‌گرایی و برون‌گرایی در گروه نمونه

متغیرها	R ²	R	خطای استاندارد برآورد	تغییرات مجذورات	R تنظیم شده	Sig
روان‌آزرده	۰/۵۲۶	۰/۰۲۷۷	۱۰/۰۱۱۷۵	۰/۲۷۷	۰/۲۶۹	۰/۰۰۰
و برون‌گرایی	۰/۵۶۶	۰/۳۲۰	۹/۷۵۵۵۵	۰/۰۴۴	۰/۳۰۶	۰/۰۱۴

همان‌طور که در جدول ۳ مشاهده می‌شود، وقتی متغیر روان‌آزرده‌گرایی وارد معادله می‌شود مجذور هم‌بستگی آن ۰/۲۷۷ است. یعنی ۲۷/۷ درصد تغییرات در نمرات تصور مثبت از خدا مربوط به روان‌آزرده‌گرایی است. با اضافه شدن برون‌گرایی قدرت پیش‌بینی افزایش یافته و به ۳۲ درصد می‌رسد، یعنی تأثیر خالص برون‌گرایی ۴/۴ درصد است؛ بنابراین، فرض فرعی پژوهش (رابطه منفی روان‌آزرده‌گرایی با تصور مثبت و رابطه مثبت برون‌گرایی با تصور مثبت) تأیید می‌شود.

جدول ۴. ضریب تعیین و خطای استاندارد برآورد تحلیل رگرسیون حضور خدا با روان‌آزرده‌گرایی و برون‌گرایی در گروه نمونه

نمونه

متغیرها	R ²	R	خطای استاندارد برآورد	تغییرات مجذورات	R تنظیم شده	Sig
روان‌آزرده	۰/۵۴۴	۰/۲۹۶	۶/۴۸۷۳۹	۰/۲۹۶	۰/۲۸۹	۰/۰۰۰
برون‌گرایی	۰/۶۱۴	۰/۳۷۶	۶/۱۳۶۰۰	۰/۰۸۱	۰/۳۶۴	۰/۰۰۱

همان‌طور که در جدول ۴ مشاهده می‌شود وقتی متغیر روان آزرده‌گرایی وارد معادله می‌شود مجذور هم‌بستگی آن ۰/۲۹۶ است. یعنی ۲۹/۶ درصد تغییرات در نمرات حضور خدا، مربوط به روان آزرده‌گرایی است. با اضافه‌شدن برون‌گرایی قدرت پیش‌بینی افزایش یافته و به ۳۷/۶ درصد می‌رسد، یعنی تأثیر خالص برون‌گرایی ۸/۱ درصد است؛ بنابراین، یافته‌ی جانبی پژوهش (رابطه‌ی منفی روان آزرده‌گرایی با حضور خدا و رابطه‌ی مثبت برون‌گرایی و حضور خدا) تأیید می‌شود.

جدول ۵. ضریب تعیین و خطای استاندارد برآورد تحلیل رگرسیون زیرمقیاس مراقبت خدا با روان آزرده‌گرایی در گروه نمونه

متغیرها	R2	R	خطای استاندارد برآورد	تغییرات مجذورات	R تنظیم شده	Sig
روان آزرده‌گرا	۰/۳۳۸	۰/۱۱۴	۵/۷۵۵۵۱	۰/۱۱۴	۰/۱۰۵	۰/۰۰۱

همان‌طور که در جدول ۵ مشاهده می‌شود، متغیر روان آزرده‌گرایی وارد معادله رگرسیون شده و مجذور هم‌بستگی آن ۰/۱۱۴ است، یعنی ۱۱/۴ درصد تغییرات نمرات مراقبت خدا، مربوط به روان آزرده‌گرایی است و به‌طور کلی، ۱۱/۴ درصد واریانس را توجیه می‌کند؛ بنابراین، یافته‌ی جانبی پژوهش (رابطه‌ی منفی روان آزرده‌گرایی با مراقبت خداوند) تأیید می‌شود.

جدول ۶. ضریب تعیین و خطای استاندارد برآورد تحلیل رگرسیون تصور منفی از خدا با روان آزرده‌گرایی و پرخاشگری در نمونه

متغیرها	R2	R	خطای استاندارد برآورد	تغییرات مجذورات	R تنظیم شده	Sig
روان آزرده	۰/۵۹۶	۰/۳۵۵	۳/۶۴۱۱۸	۰/۳۵۵	۰/۳۴۹	۰/۰۰۰
پرخاشگرا	۰/۶۷۱	۰/۴۵۰	۳/۳۷۹۳۶	۰/۰۹۵	۰/۴۳۹	۰/۰۰۰

همان‌طور که در جدول ۶ مشاهده می‌شود، متغیر روان آزرده‌گرایی وارد معادله رگرسیون شده و ۰/۳۵۵ مجذور هم‌بستگی آن است. یعنی ۳۵/۵ درصد از تغییرات تصور منفی از خدا، مربوط به نمرات روان آزرده‌گرایی است. وقتی متغیر پرخاشگری به معادله اضافه شد، قدرت پیش‌بینی افزایش یافته و به ۰/۴۵۰ می‌رسد. تأثیر خالص پرخاشگری ۹/۵ درصد است، یا به عبارتی، ۹/۵ درصد از واریانس را توجیه می‌کند؛ بنابراین، فرض فرعی پژوهش (رابطه‌ی مثبت روان آزرده‌گرایی و پرخاشگری با تصور منفی) تأیید می‌شود.

نتیجه‌گیری

هدف از پژوهش حاضر پیش‌بینی تصور از خدا با روان‌آزرده‌گرایی، برون‌گرایی و پرخاشگری بود. نتایج تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیق حاضر با استفاده از آزمون هم‌بستگی پیرسون، معناداری بین متغیرها را نشان داد؛ به این ترتیب که از میان ویژگی‌های شخصیتی، بین روان‌آزرده‌گرایی با تصور مثبت از خدا رابطه منفی، بین برون‌گرایی و تصور مثبت از خدا رابطه مثبت، بین روان‌آزرده‌گرایی و پرخاشگری، با تصور منفی از خدا رابطه مثبت، بین روان‌آزرده‌گرایی با حضور خدا رابطه منفی، بین برون‌گرایی با حضور خدا رابطه مثبت و بین روان‌آزرده‌گرایی با مراقبت خدا رابطه منفی وجود دارد. با استفاده از تحلیل رگرسیون گام‌به‌گام نشان داده شد که روان‌آزرده‌گرایی و پرخاشگری، پیش‌بینی‌کننده‌های معتبری برای تصور منفی از خدا و روان‌آزرده‌گرایی و برون‌گرایی پیش‌بینی‌کننده تصور مثبت از خدا است. یافته‌های پژوهش حاضر با یافته‌های برام و همکاران (۲۰۰۸)، شاپ جانکر و همکاران (۲۰۰۸)، نیوتن و مک‌لنتوش (۲۰۱۰)، پیدمونت و همکاران (۱۹۹۷)، علوی (۲۰۱۳) و فصاحتی (۲۰۱۴) همخوانی دارد.

ساختار سلسله‌مراتبی روان‌آزرده‌گرایی، عصبی‌بودن، عزت نفس پایین، احساس گناه، افسردگی، اضطراب، هیجانی، متلون، خجالتی و غیرمنطقی رفتارکردن است (آشتیانی و داستانی، ۱۳۹۰: ص ۱۲۷). همان‌طور که روان‌آزرده‌گرایی پیش‌بینی‌کننده مهم‌تری نسبت به برون‌گرایی و پرخاشگری بر تصور از خدا و زیرمقیاس‌های آن است، هرچه میزان روان‌آزرده‌گرایی فرد بیشتر باشد، تصور منفی از خدا بیشتر و سلامت عمومی و روانی فرد کمتر است.

پژوهش برام و همکاران (۲۰۰۸) نشان داد که روان‌آزرده‌گرایی با احساس ترس از خدا همراه بوده است، درحالی‌که همسازی با تصور حمایتگر از خدا توأم بوده است. نتایج پژوهش دیگر نشان داد که ویژگی‌های شخصیتی عدم انعطاف‌پذیری، منفی‌گرایی و مشکلات هیجانی (که از جمله صفت افراد روان‌رنجور است) ارتباط تنگاتنگی با تصور منفی از خدا دارند (پیموند و همکاران، ۱۹۹۷: ص ۳۶۳). هنگامی که افراد روان‌رنجور وارد موقعیتی می‌شوند، سیستم انگیزشی بازدارنده رفتار این افراد به‌طورکلی آنها را نسبت به جنبه‌های بالقوه تنبیه‌کننده، خیلی حساس می‌کند؛ بنابراین، هیجان منفی را تجربه و رفتار اجتنابی نشان می‌دهند (ریو، ۲۰۰۰: ص ۳۹۴).

از آنجاکه هیجان مخرب در سازگاری فرد و محیط تأثیر دارد، در افرادی که این شاخص بالا باشد، احتمال بیشتری وجود دارد که دارای باورهای غیرمنطقی باشند، قدرت کمتر در کنترل تکانه‌ها داشته باشند و میزان سازش ضعیف‌تری با دیگران و شرایط استرس‌زا را نشان می‌دهند

(آشتیانی و داستانی، ۱۳۹۰: ص ۴۲).

روان‌شناسان شخصیت برای تعریف برون‌گرایی درباره سه جنبه آن بحث می‌کنند. معاشرتی بودن یا لذت بردن از دیگران و موقعیت‌های اجتماعی، جسارت یا گرایش به تسلط اجتماعی، ماجراجویی یا گرایش به جست‌وجو کردن موقعیت‌های هیجان‌انگیز و تحریک‌کننده و لذت بردن از آنها است؛ بنابراین، برون‌گرایان گرایش بیشتری به معاشرتی، جسور و هیجانی بودن دارند، از توانایی فطری بیشتری برای تجربه کردن هیجان‌های مثبت بهره‌مندند. وقتی برون‌گرایان وارد موقعیتی می‌شوند، سیستم انگیزشی فعال‌ساز رفتار این افراد به‌طور کلی، آنها را به جنبه‌های بالقوه پاداش‌دهنده بسیار حساس می‌کند؛ بنابراین، هیجان مثبت را تجربه می‌کنند و رفتار گرایشی نشان می‌دهند (ریو، ۲۰۰۰: صص ۳۹۱ و ۳۹۴).

داشتن ویژگی‌های پرخاشگری می‌تواند در تصور منفی از خدای افراد تأثیرگذار باشد؛ بنابراین، هرچه میزان پرخاشگری فرد بیشتر باشد، میزان امیدواری فرد به خدا کمتر و تصور منفی از خدا در فرد افزایش می‌یابد. پرخاشگری با تأثیر مستقیم یا نوعی تأثیر عمومی بر تصور منفی از خدا باعث آشفتگی فکری انسان شده و میانجی اثرات منفی در شرایط استرس‌زا می‌شود و مشکلات شخص را دوچندان می‌کند، قدرت تصمیم‌گیری درست و هشیارانه را از فرد سلب کرده و نومیدی و خشم بیشتری را در پی خواهد داشت و مانع پیشرفت و برقراری ارتباط خوب و سالم با دیگران شده و اضطراب را افزایش می‌دهد و تمامی اینها، فرصت خودشکوفایی و رشد را از فرد می‌گیرد. اگر فرد سطح پرخاشگری پایینی داشته باشد، تصور منفی فرد از خدا کمتر، ارتباط فرد با دیگران و دریافت حمایت از جانب آنان بیشتر شده و می‌تواند سلامت روانی و شخصیتی خود را افزایش دهد. به‌طور کلی لازمه سلامت روان‌شناختی، بهره‌مندی از تصور مثبت از خدا در فرد است و چنانچه وجود نداشته باشد، ناامیدی بر فرد غلبه کرده و او را مستعد ابتلا به انواع بیماری‌های روانی می‌کند، در نتیجه تصورات فرد از خدا با عواطف، تفکر و رفتار آدمی مرتبط است.

با این اوصاف شرح‌داده‌شده می‌توان گفت یاد خداوند احساس حضور و مراقبت او باعث افزایش سلامت روانی و جسمی است. همان‌گونه که خداوند در قرآن می‌فرماید: آگاه باشید، تنها با یاد خدا دل‌ها آرامش می‌یابد.

در حدیثی از حضرت علی (ع) آمده است: ذکر دوگونه است؛ یاد خدا به هنگام مصیبت (شکیبایی و استقامت‌ورزیدن) و از آن برتر آن است که خدا را در برابر محرمات یاد کند و میان او و حرام سدی ایجاد کند. به همین دلیل در بعضی از روایات، ذکر خداوند به‌عنوان یک سپر و

وسیله دفاعی شمرده شده است (مکارم شیرازی، ۱۳۹۰: ص ۲۴۷)؛ در واقع، در نظر داشتن حضور و حمایت خداوند (که هر دو زیر مقیاس‌های تصور مثبت از خدا است) در برابر عوامل استرس‌زا، توان مقابله کردن افراد را افزایش می‌دهد.

پژوهش‌هایی رابطه دینداری و ابعاد شخصیت را با سلامت روان بررسی کرده‌اند که رابطه مثبت دینداری کلی و سلامت روان (چراغی و مولوی، ۱۳۸۵: ص ۱ و ۱۴)، رابطه منفی ابعاد اعتقادی و مناسک دینی با اختلالات روانی (بهرامی چگنی، ۱۳۸۹: ص ۹۹) را نشان داده‌اند. با توجه به دوران حساس بلوغ و نوجوانی در پایه‌ریزی اعتقادات و باورهای مذهبی، با ارائه راهکارهای مناسب آموزشی، پرورشی و... به والدین و سایر مؤسسات آموزشی می‌توان با شناسایی عوامل دخیل در پدیده تصور از خدا، امنیت خاطر و آرامش را افزایش و از ابتلا به آسیب‌های روانی پیشگیری کرد.

از جمله محدودیت‌های تحقیق حاضر، تعمیم‌پذیر نبودن آن به سایر اقشار جامعه، دانش‌آموزان پسر و دانش‌آموزان سایر نقاط کشور و موقعیت‌های زیستی دیگر است.

کتابنامه

۱. اتکینسون، ری‌نال؛ اتکینسون، ریچارد سی؛ اسمیت، ادوارد ای؛ بم، داریل ج؛ نولن-هوکسما، سوزان. ۱۳۸۹. *زمینه روان‌شناسی هیلگارد*. ترجمه محمدنقی براهنی، بهروز بیرشک، مهرداد بیگ، رضا زمانی، سعید شاملو، مهرناز شهرآرای، یوسف کریمی، نیسان گاهان، مهدی محی‌الدین و کیانوش هاشمیان. تهران. رشد. چاپ سیزدهم.
۲. باقری، مسعود؛ بنی‌اسدی، حسن؛ داوودی، صفورا. ۱۳۹۰. «*رابطه دینداری و ابعاد شخصیت با سلامت روان، در معلمان شهرستان رودان*». مطالعات اسلام و روان‌شناسی. سال پنجم. شماره ۹.
۳. بهرامی چگنی، ذبیح‌الله. ۱۳۸۹. «*بررسی رابطه بین دینداری با اختلالات روانی دانشجویان دانشگاه آزاد خرم‌آباد*». روان‌شناسی و دین. شماره ۲.
۴. تابع بردبار، فریبا؛ کاظمی، سلطان‌علی؛ رنجبران، جبار. ۱۳۸۹. «*رابطه سلامت روان و عملکرد شغلی براساس ویژگی شخصیتی معلمان در راستای پیشنهاد یک مدل علی*». مجله پرورش‌ها و مدل‌های روان‌شناختی. شماره ۲.
۵. جعفرنژاد، پروین؛ فرزاد، ولی‌الله؛ مرادی، علیرضا؛ شگری، امید. ۱۳۸۳. «*بررسی رابطه میان پنج عامل بزرگ شخصیت، سبک‌های مقابله‌ای و سلامت روانی در دانشجویان کارشناسی*». مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی. شماره ۱.
۶. چراغی، مونا؛ مولوی، حسین. ۱۳۸۵. «*رابطه بین ابعاد مختلف دینداری و سلامت عمومی در دانشجویان دانشگاه اصفهان*». مجله پرورشی تربیتی و روان‌شناختی دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه اصفهان. شماره ۲.
۷. حدادی کوهسار، علی‌اکبر؛ غباری بناب، باقر. ۱۳۹۱. «*رابطه تصور فرد از خدا با رفتارهای وسواسی-اجباری دانشجویان*». مجله علوم رفتاری. دوره ۶. شماره ۱.
۸. خاکساری، زهرا؛ خسروی، زهره. ۱۳۹۱. «*خدا و تصور مثبت و منفی از او و رابطه آن با عزت نفس و سلامت روان دانش‌آموزان*». روان‌شناسی و دین. سال پنجم. شماره ۲.
۹. دایر، وین. ۱۹۹۰. *درمان با عرفان*. ترجمه جمال هاشمی. ۱۳۸۹. تهران. انتشار. چاپ دوازدهم.
۱۰. دقیقیان، پروین. ۱۳۹۰. «*روان‌شناسی تیپ‌های شخصیتی نه‌گانه*». تهران. دالاهو. چاپ دوم.
۱۱. ریتبرگر، کارول. ۲۰۰۰. *تیپ‌شناسی، شخصیت شما چه رنگی است؟* ترجمه مهرداد فیروزبخت و عاطفه هوشان. ۱۳۹۰. تهران. ارسباران.
۱۲. ریو، جان مارشال. ۱۳۹۰. «*انگیزش و هیجان*». ترجمه یحیی سید محمدی. تهران. چاپ هفدهم.

۱۳. زارعی، اقبال. ۱۳۸۹. «بررسی رابطه بین تصور از خدا و سلامت روان در دانشجویان دختر و پسر دانشگاه پیام نور و آزاد اسلامی میناب». روان‌شناسی و دین. ش ۶. ص ۱۵۷-۱۷۲.
۱۴. شاملی، لیلا؛ گودرزی، محمدعلی؛ هادیان فرد، حبیب؛ تقوی، محمدرضا؛ غنی زاده، احمد. ۱۳۹۰. «پیش‌بینی وسواس مذهبی براساس تصور از خدا و راهبردهای کنترل افکار رخنه‌کننده در بیماران وسواسی-اجباری». مجله دانشکده پزشکی اصفهان. سال ۲۹. شماره ۱۶۶.
۱۵. شریفی، احسان؛ سهرابی، فرامرز؛ کلانتری، مهرداد؛ سجادیان، پریناز؛ محمدی، الهام؛ جوزدانی، مهناز. ۱۳۸۹. «معنویت و علوم انسانی معاصر». اصفهان. بهشتیان.
۱۶. صادقی، منصوره السادات؛ مظاهری، محمدعلی؛ حیدری، محمود. ۱۳۸۵. «میزان مذهبی بودن والدین و منابع متفاوت شناخت دینی و تصور از خدا». فصلنامه خانواده‌پژوهی. سال دوم. شماره ۶.
۱۷. صادقی، منصوره السادات؛ مظاهری، محمدعلی؛ ملک عسگر، سعاده. ۱۳۸۷. «والدین، خود و دیگران مهم: منابع تصور از خدا». مجله علوم رفتاری. دوره ۲. شماره ۱.
۱۸. غباری بناب، باقر؛ حدادی کوهسار، علی اکبر؛ رشیدی احمدآبادی، ابوالفضل؛ جوادی آسایش، سحرانه. ۱۳۹۱. «رابطه کیفیت دلبستگی به خدا و تصور فرد از خدا با سلامت روانی در والدین کودکان استثنایی». فصلنامه ایرانی کودکان استثنایی. سال دوازدهم. دوره ۳.
۱۹. فتحی آشتیانی، علی؛ داستانی، محبوبه. ۱۳۹۰. آزمون‌های روان‌شناختی. تهران. بعثت.
۲۰. فیض آبادی، سلیمه؛ خسروی، زهره. ۱۳۸۸. «مقایسه تصور ز خدا و رضایت از زندگی در بین زنان خواهان طلاق و غیرخواهان طلاق شهرستان کاشان». مجله پژوهش‌های تربیتی و روان‌شناختی. دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه اصفهان. سال چهارم. شماره ۲.
۲۱. مطهری، مرتضی. ۱۳۷۷. فطرت. تهران. صدرا. چاپ دهم.
۲۲. مکارم شیرازی، ناصر. ۱۳۹۰. تفسیر نمونه. ج ۱۰. تهران. دارالکتب الاسلامیه.

23. Alavi S.Z, Amin F, Pakdaman Savoji A. 2013. "Relationship Between Pathological Guilt and God image With Depression in Cancer Patients". Procedir – Social and Behavioral Sciences 84 (2013). P 919 – 924.
24. Braam AW, Mooi B, Schaap Jonker J, Van Tilburg WDJ. 2008. "God image and five-factor Model Personality characteristics in late life:

- A Study among inhabitants of sassenheim in the Netherlands**". Mental Health. Religion & Culture,11(6). P 547-559.
25. Bradshaw M ,Ellison CG, Flannelly KJ. 2008."**God imagery,and symptoms ofpsychopathology**". Jornal for the Scientific . Study of Religion. 47(4). P 644-659.
26. Fasahate SH , Kalantarkousheh S M . 2014 . "**Perception of god and Paranoia Among Iranian University Students**". Psychology.5. P 986-992
27. Hosseinsabet F, Rady M . 2015 . "**The Association between God image and Life Satisfaction in Shiraz University Students**". Journal of Reaserch on Religion & Health Vol . 1,No .2. P : P 19-27.
28. Lawernce Rt. 1997. "**Measuring the image of God: The God image inventory and the God image scales**". The Journal of psychology and Theoligy. 25. P 214-226.
29. Newton A T. McIntosh D N. 2010. "**Specific religious beliefs in a cognitive appraisal model of stres and coping**". International Journal for the psychology of Religion. 20(1). P39-58.
30. Pargament K. 1997. **The psychology of religion and coping**. New York :The Guilford Press.
31. Piedmont R I, Williams JL, Ciarrocchi JW. 1997. "**Personality Correlates of one is Image of Jesus: Histiographic Analyses using the Five Factor Model of Personality**". J Psychol Theol. (25). P 363-372.
32. Spilka B, Addison J, RosensohnM . 1975. "**Parfnts, self, and God : Atest of competing theories of individual-religion relationships**". Re-view of Religions Research. 16. P 154-165.
33. Schaap jonkerH,elidabethHM,eurelings;bontekoeB,hettyzockC,evertj. 2008. "**development and validaition of the Dutsh Questionnaire God image :Effects of meatal health and religious culture**". mental health religion and culture;11(5). P 501-515.